to understand the causes and circumstances that led to the tragedy of the Great Famine, encourage the playwright to seek deeper meaning, which are behind the factuality and topography, through the consistent updating of the anthropological, axiological and ontological perspectives.

The reconstruction of the language image of the world in «The Grain Store» has demonstrated the ways of conceptualization of inevitable destructive processes related to the destruction of the unique identity of the traditional Ukrainian village as well as the consequences of these processes for the functioning of a modern post-traumatic society.

Key words: *language image of the world, conceptualization, Holodomor, new drama, experience, trauma, identity.*

УДК 821.161.2-32.09

А. В. Колесник

СТИЛЬОВІ ОЗНАКИ НАТУРАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ СТЕФАНА КОВАЛІВА

У статті представлено результати дослідження натуралізму у творчості Стефана Коваліва. Проаналізовано ознаки натуралізму в оповіданнях «Дезертир», «Ройтів шиб», «П'ятка», «Наслідки непорядності». Визначено, що зображені в оповіданнях події умотивовані соціальними чинниками, для чого письменник використав такі натуралістичні прийоми, як фактографічність зображення, протоколювання подій з детальним відтворенням їхнього перебігу в часі, фіксування дрібних деталей, використання контрастних сцен. Запропоновано визначити С. Коваліва представником натуралістичного напрямку в українській літературі.

Ключові слова: *С. Ковалів, натуралізм, оповідання, Борислав.*

DOI 10.34079/2226-3055-2020-13-22-25-30

Постановка проблеми. Натуралізм в українській літературі досліджувався неодноразово, проте донині у творчості українських письменників кінця XIX – початку XX століття залишається малодослідженим. Серед них – Стефан Ковалів, український письменник і педагог, який понад сорок років працював керівником великої народної школи у м. Борислав і залишив творчий спадок – оповідання, присвячені життю тогочасної Галичини. Творчість С. Коваліва розвивалася під впливом І. Франка – засновника натуралізму в українській літературі. Тому видається необхідним дослідження особливостей творів С. Коваліва в контексті відповідності стильовим ознакам натуралізму, що дозволить визначити належність письменника до представників натуралістичного літературного напрямку в Україні.

Аналіз публікацій. Натуралізм в українській літературі як творчий метод та стильовий напрям досліджували Р. Голод [2], Д. Наливайко [8], В. Поважна [9]. Проблему натуралізму у творчості українських письменників, зокрема І. Франка і В. Винниченка досліджували Т. Гундорова [3], Н. Кобзей [4], М. Ткачук [10]. Жанрово-стильові особливості творчості С. Коваліва дослідила О. Колінко [7], мовні особливості у його творах проаналізовано С. Гірняк [1]. Водночас залишається

малодослідженим натуралізм у творчості С. Коваліва у контексті функціонування натуралістичного напрямку в українській літературі в кінці XIX століття.

Метою статті є аналіз художнього вияву стильових ознак натуралізму у творах Стефана Коваліва, визначення відповідності та належності його творчості до натуралістичного літературного напрямку.

Виклад основного матеріалу. Творчість Стефана Коваліва збіглася з періодом інтенсивного розвитку міста Борислав – великого нафтопромислового центру Галичини та всієї Австро-Угорської імперії, колонією якої й була ця українська територія. Письменник, як й Іван Франко в бориславському циклі оповідань, у своїх творах зобразив українців, які стали жертвами капіталістів, що обманом і підступом забирали у селян батьківську землю для видобутку нафти. Нерідко такі фінансові ділки вдавалися і до злочинів. Ці вражаючі несправедливості і підступності випадки, а також безправне становище селян у Бориславі й стали об'єктом зображення письменника.

Важливо відзначити, що С. Ковалів був знайомий і мав приятельські стосунки з І. Франком, який часто бував у Бориславі, відвідував С. Коваліва, заохочував його до глибокого вивчення суспільних процесів, а також допомагав у публікації творів. С. Ковалів захоплювався творами І. Франка, адже власними очима бачив Борислав, нафтову гарячку та суспільні суперечності, зображені І. Франком.

Більшість творів С. Коваліва написано у період 1880-х – середини 1890-х років, після появи основних творів І. Франка з бориславською тематикою. Головна увага С. Коваліва приділена скрутному економічному становищу пересічного українського селянина, який стає жертвою хитрого ділка, «руйнуванню» селянських господарств внаслідок лихварства і ліцитації (продажу майна на аукціоні за борги), а також ситуаціям, в яких селянин стає жертвою злочинної байдужості підприємця, оскільки через безвихідність свого становища змушений виконувати небезпечну роботу, що призводить до нещасного випадку.

Аналізуючи твори С. Коваліва, в яких без прикрас відтворено реальну картину життя українського селянства Галичини та страшні факти сучасної письменнику дійсності, спостерігаємо ознаки натуралізму як стилю та напрямку. В основі натуралістичної концепції були філософія позитивізму, раціоналізм О. Конта, натурфілософія Г. Спенсера, соціал-дарвінізм [2, с. 50]. Варто нагадати, що натуралізм як літературний напрям відзначався відтворенням подій у житті людини під впливом трьох головних чинників – раси, середовища, моменту, що Е. Золя сформулював у теорії експериментального роману [2, с. 51–52]. Під їхньою дією відбувалися усі колізії, які ставали об'єктом зображення у певному літературному творі. У поняття «раса» натуралісти вкладали ті ознаки, які є індивідуальними для кожної людини, відрізняють її від інших і які вона має від народження – зовнішні особливості, характер. Іншим важливим чинником, який визначає конкретне явище або подію у житті людини, вважалося середовище, переважно соціальне, під впливом якого змінюються або доповнюються первинні риси людини й ознаки явищ. Своє чергою і раса, і середовище зазнають впливу конкретного історичного моменту. Також натуралісти дотримувались поглядів, відповідно до яких доля людини визначена наперед і змінити її неможливо.

Серед принципів і художніх прийомів натуралізму важливими є:

- об'єктивність, тобто зображення, яке вимагає мінімальної присутності автора у веденні розповіді;
- точне зображення життєвих явищ, яке досягається завдяки ретельному, майже науковому вивченню і спостереженню;

- поєднання природних (фізіологічних і біологічних) та соціальних компонентів у мотивації зображуваного;

- правдоподібність – зображення відповідно до життя, під впливом чого виникали фактографізм, відтворення «кадрів» або шматків з життя, запис подій у формі людського «документа» [8, с. 120].

Ознаки натуралізму виявляються у таких творах С. Коваліва, як «Дезертир», «Ройтів шиб», в яких відтворено події у Бориславі, спричинені соціальною дійсністю того часу. Читача вражають трагічні наслідки байдужості підприємців до безпеки робітників у нафтових копальнях, що зображено письменником детально, з дотриманням правдоподібності.

В оповіданні «Дезертир» (1891) показано долю селянина Якіма Зелеміна, яка визначилася трьома вищезгаданими чинниками. Яким під впливом конкретного моменту – віщування гадалки про те, що він загине від кулі, у певному середовищі – збори селян в корчмі під час відпустки з військової служби, вирішив не повертатися на службу і перетворився на дезертира. Змінивши ім'я на Панько Лопата, Яким найнявся на роботу до нафтової ями в Бориславі. Але змінити свою долю йому не вдалося. За допомогою детального опису і з фактографічною чіткістю показано загибель Якіма. При цьому ця ситуація розтягнута в часі з детальним зображенням мучеництва робітника в ямі: *«Висить Панько Лопата цілий день, висить цілу ніч... отвір уже тільки такий малий, що руку можна пропхати... сидить ... і другий день, не хоче вже ні води, ні хліба в рот брати, а мучиться, страх! А йойкотить з болю, як би йому кості ламали»* [5, с. 168]. Під впливом цих страшних обставин Яким зізнається робітникам, які зібралися навколо ями, хто він насправді, просить покликати дружину з дітьми, аби попрощатися з ними. Доля дає Якому таку можливість. Останній момент після прощання зафіксований з фактографічною чіткістю, за допомогою простих синтаксичних конструкцій, без вживання емоційно-образних засобів, наче у документі, а саме – протоколі, що було властиво натуралістам: *«Яким Зелемін перестав говорити. На питання не дав ніякої відповіді, тільки через кілька годин чути було сильне храпанє... Навпослід заглухло і храпанє...»* [5, с. 169].

В оповіданні «Ройтів шиб» (1890) у центр уваги потрапляють наслідки неосвіченості, безвідповідальності бориславських селян, робочих і урядників. Вже на початку твору фактографічно, з детальним описом біологічних особливостей зафіксовано те, як селянин Микола Рилю вирішив вчинити самосуд над євреєм, який протягом року крав нафту з його ями. Микола спіймав крадія: *«Вхопив в жилисті кріпкі руки худу людину за гортанку, держить, мов кліщами ... а жид вертиться в руках, вайкотить, жебонить, страх!»*. Ця ситуація супроводжується монологом Микити (у виданні 1958 р. на початку оповідання ім'я зазначено як Микола, а далі Микита) у розмовному стилі, з використанням народної, живої мови: *«Прецінь раз попав-єсть, жидуню солоденький!»*, – *говорив Микита і душив Ройта все сильніше «так довго, аж сей перестав вайкотіти, завмер на правду»* [5, с. 97]. У результаті, переляканий Микита вмовляє Ройта підвестися, а вважаючи його мертвим, обіцяє віддати йому землю, чим і скористався Ройт, який удав із себе задушеного.

Надалі в оповіданні детально описано, як Ройт хитрістю використовував працю робітників, нічого їм не виплачуючи за роботу, як за «виказ на стогульденовий льос» (чек на 100 гульденів) двоє селян, навіть не тримаючи в руках цих грошей, полізли в яму розбивати камінь, не розуміючи, що це очевидна смерть: *«злакомилися бідні невіжі хлібороби на таку суму, сховали папір, пішли до ями ..., а тут ... надуло воску повнісіньку яму ..., оба хлопці остали насподі разом з льосовим виказом на сто гульденів»* [5, с. 100].

Після збагачення і перетворення на мільйонера ціною людського життя, Ройт покинув свою яму не накритою і не засипаною, що згубило життя ще декількох робітників, а згодом яма збільшилася і в ній загинуло ще багато необачних людей. З протокольною точністю описано події того вечора, коли місцевий учитель Данило Пачка намагався попередити селян, щоб не йшли тією дорогою, де розверзлася нафтова яма Ройта, але п'яний Микита Рило переплутав його з іншим і сильно побив: *«Вийшла жінка, завоклала Данила напівмертвого до дітей, а оба ворохобники, співаючи, полетіли в пропасть... тільки за ними зашуміло!.. До першої години по півночі йшли люди, як звичайно, стежкою ... Кілько їх тої ночі по Микиті Рилі і його товаришу через п'ять годин попадало в яму – богу єдиному відомо!»* [5, с. 103]. Надалі так само протоально фіксується, що «о другій годині по півночі з'явилася інспекційна поліція і знайшла все в порядку». Яму з тілами людей швидко засипали. Наступний абзац виявляється неймовірним контрастом до попередніх трагічних подій, фактографічно фіксуючи моральну деградацію суспільства: *«В три неділі пізніше стояв на тім місці шинок ... Музика грала, нарід гуляв, веселився, не знаючи о тім, що скаче на могилі своїх братів і сестер ... на сто кількадесят метрів під їх ногами...»* [5, с. 103]. Отож, у цьому оповіданні з використанням прийомів натуралізму показано події періоду гонитви за грошима в «галицькій Каліфорнії» і їхні страшні наслідки.

Діяльність посадових осіб у спілці з нечесними підприємцями також знаходилась у полі постійної уваги письменника (оповідання «Громадські промисловці»), хоча він зображував і чесних чиновників, які за свою правду зазнали лиха від хитрих підприємців (оповідання «Свідитель в почестях»).

У більшості випадків, зображених у художніх творах, селяни виявляються обдуреними підприємцями через свою довірливість і неосвіченість. Наприклад, Василь Хом'як з оповідання «П'ятка» [5], який позичив у лихваря п'ять крейцерів, змушений був повернути суму у десять разів більшу від позиченої, а врешті, втратив усе своє майно через те, що не забрав у лихваря вексель зі своїм підписом, і загинув через необережність у стані відчаю. В оповіданні «Наслідки непорядності» [5] зображено найвищу міру жорстокості – вбивство селянина Гриня Леня з метою привласнення шматка його землі з нафтовою ямою. І хоча ім'я вбивці в оповіданні не названо, проте зі змісту можна зрозуміти, що вчинив цей злочин «душоуб» Дувидко, який намагався підступом заволодіти нафтовим джерелом, що належало Гриню.

Висновки. В оповіданнях С. Коваліва широко представлені й постійно вживаються такі натуралістичні прийоми, як фактографічність зображення, протоколювання подій з детальним відтворенням їхнього перебігу в часі, з фіксуванням дрібних деталей, зокрема біологічних, використання контрастних сцен. За допомогою цих прийомів досягається об'єктивність, точність, близька до наукової, і переконлива правдоподібність зображення з метою привернути увагу читача до суспільних проблем.

Характерним для оповідань є усно-розмовний стиль мовлення персонажів, що виявляється в реченнях однакової синтаксичної структури з початком на дієслово-присудок, із використанням окремих експресивних вигуків, звертанням до слухачів, народною фразеологією. Завдяки цьому постаті, зображені в оповіданнях, мають індивідуальні особливості, які підсилюються ще й рисами, зумовленими соціальним середовищем, що відповідає концепції натуралізму: довірливість, неосвіченість, безпорадність – притаманні переважно українським селянам; хитрість, використання будь-якої ситуації на свою користь, злочинні дії – підприємцям-капіталістам; безвідповідальність, байдужість – місцевим урядникам, походження яких не визначено.

Расові ознаки героїв творів виявляються, мотивуються і посилюються переважно в негативну сторону під впливом соціального середовища у конкретний історичний момент – у Бориславі періоду розвитку нафтової промисловості.

Таким чином, виконаний аналіз стильових ознак натуралізму дозволяє визначити, що Стефан Ковалів створив оповідання відповідно до принципів і вимог натуралізму. А з огляду на його товаришування з І. Франком – головним представником натуралізму як літературного напрямку в Україні – констатувати, що С. Ковалів також був представником цього напрямку.

Подальший аналіз натуралізму в оповіданнях С. Коваліва дозволить з'ясувати значення і місце творчості письменника у натуралістичному напрямі в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Гірняк С. Стефан Ковалів: Штрихи до мовного портрета / С. Гірняк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 12. – С. 248–254; Hirniak S. Stefan Kovaliv: Shtrykhy do movnoho portreta / S. Hirniak // Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – 2015. – Vyp. 12. – S. 248–254.
2. Голод Р. Натуралізм / Р. Голод // Дивослово. – 2012. – № 4. – С. 50–56; Holod R. Naturalizm / R. Holod // Dyvoslovo. – 2012. – № 4. – S. 50–56.
3. Гундоров Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Т. Гундорова. – Київ: Критика, 2006. – 352 с.; Hundorova T. Franko ne Kameniar. Franko i Kameniar / T. Hundorova. – Kyiv: Krytyka, 2006. – 352 s.
4. Кобзей Н. Поетика натуралізму у творах Івана Франка та Володимира Винниченка на кримінальну тематику: порівняльно-типологічний аспект / Н. Кобзей // Українське літературознавство. – 2010. – Вип. 72. – С. 33–42; Kobzei N. Poetyka naturalizmu u tvorakh Ivana Franka ta Volodymyra Vynnychenka na kryminalnu tematyku: porivnialno-typolohichnyi aspekt / N. Kobzei // Ukrainske literaturoznavstvo. – 2010. – Vyp. 72. – S. 33–42.
5. Ковалів С. М. Твори / С. М. Ковалів; упоряд. та приміт. В. М. Лесин, С. І. Дігтяр. – Київ: Державне вид-во художньої літератури, 1958. – 722 с.; Kovaliv S. M. Tvory / S. M. Kovaliv; uporiad. ta prymit. V. M. Lesyn, S. I. Dihtiar. – Kyiv: Derzhavne vyd-vo khudozhnoi literatury, 1958. – 722 s.
6. Ковалів С. М. Оповідання. Казки. Листи (з недрукованої спадщини) / С. М. Ковалів; упоряд. М. Івасенко, наук. конс. і ред. М. Шалата. – Львів: Кобзар, 2003. – 191 с.; Kovaliv S. M. Opovidannia. Kazky. Lysty (z nedrukovanoi spadshchyny) / S. M. Kovaliv; uporiad. M. Ivasenko, nauk. kons. i red. M. Shalata. – Lviv: Kobzar, 2003. – 191 s.
7. Колінько О. Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація) / О. Колінько. – Київ: Знання України, 2002. – 177 с.; Kolinko O. Stefan Kovaliv. Mala proza kriz pryzmu chasu (suchasna interpretatsiia) / O. Kolinko. – Kyiv: Znannia Ukrainy, 2002. – 177 s.
8. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі / Д. Наливайко // Літературознавство. Бібліографія. Інформатика: доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців; м. Харків, 26-29 серпня 1996 р. / упоряд. і відп. ред. О. Мишанич. – Харків, 1996. – С. 118–130; Nalyvaiko D. Problema naturalizmu v ukrainskii literaturi / D. Nalyvaiko // Literaturoznavstvo. Bibliohrafiia. Informatyka: dopovidi ta povidomlennia III Mizhnarodnoho konhresu ukrainistiv; m. Kharkiv, 26-29 serpnia 1996 r. / uporiad. i vidp. red. O. Myshanych. – Kharkiv, 1996. – S. 118–130.

9. Поважна В. Розвиток української літературної критики у 80–90-х роках ХХ ст. (До проблеми критеріїв і методу) / В. Поважна. – Київ : Вища школа, 1973. – 269 с. ; Povazhna V. Rozvytok ukraïnskoï literaturnoi krytyky u 80–90-kh rokakh XX st. (Do problemy kryteriïv i metodu) / V. Povazhna. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1973. – 269 s.

10. Ткачук М. П. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції) / М. П. Ткачук. – Тернопіль, 2003. – 384 с. ; Tkachuk M. P. Zhanrova struktura prozy Ivana Franka (boryslavskyi tsykl ta romany z zhyttia intelihentsii) / М. Р. Tkachuk. – Ternopil, 2003. – 384 s.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2020.

A. Kolesnyk

STYLISTIC FEATURES OF NATURALISM IN THE WORKS OF STEFAN KOVALIV

In the paper the results of the study of naturalism in the works of Stefan Kovaliv are presented. The problem of naturalism in the works of Ukrainian writers of the late nineteenth and early twentieth centuries remains poorly studied. Among them is Stefan Kovaliv, a Ukrainian writer and teacher who worked for more than forty years as the head of a large public school in Boryslav and left a creative legacy – stories about life in Boryslav. S. Kovaliv's work took place during the intensive development of the city of Boryslav – a major oil center of Galicia and the entire Austro-Hungarian Empire, whose colony was this Ukrainian territory. S. Kovaliv wrote under the influence of Ivan Franko – the founder of naturalism in the Ukrainian literature. Therefore, it was necessary to study the features of the works of S. Kovaliv in the context of compliance with the stylistic features of naturalism.

In his works, the writer portrayed Ukrainians who became victims of the capitalists, who deceitfully took away their peasants' land for oil production. These shocking cases of injustice, as well as the situation of the peasants in Boryslav, became the object of the writer's image.

The manifestation of signs of naturalism in the stories «Deserter», «Roit's hole», «Five», «Consequences of feebleness» is analyzed. It is determined that the depicted events are motivated by a social factor, for which the writer used such naturalistic techniques as factography of the image, logging of events with detailed reproduction of their course in time, recording small details, using contrasting scenes to achieve feedback from the reader.

These techniques achieve objectivity, close to scientific accuracy, and high plausibility of the image. The figures depicted in the stories have their own individual characteristics due to their origin: gullibility, ignorance, helplessness – inherent mainly in Ukrainian peasants, cunning, use of any situation to their advantage, criminal actions – capitalist entrepreneurs, irresponsibility, indifference – to local officials, whose origin is not defined. Racial characteristics of the heroes of the works are revealed, motivated and intensified mainly in the negative direction under the influence of the social environment at a particular historical moment in Boryslav, at the time of development of the oil industry.

On the basis of the conducted analysis the belonging of the writer to naturalists who formed a basis of existence of this literary direction in Ukraine is defined.

Key words: Stefan Kovaliv, naturalism, stories, Boryslav.